

Klanjec – život u 19. stoljeću

Tema rada je rekonstrukcija dijela socijalne povijesti (kao segmenta lokalne povijesti) trgovišta Klanjec (bez okolnih mjesta) u 19. stoljeću. To je vrijeme ekonomskog, demografskog, političkog i kulturnog zamaha mjesta koje upravo krajem 19. stoljeća doživljava svoj najveći uspon. Daje se povijesni pregled razvoja administrativnog položaja mjesta, arhitektonsko-građevinskog razvoja trgovišta kroz kartografske izvore 18. i 19. stoljeća. Demografska kretanja u 19. stoljeću također se, kao neistražena tema, problematiziraju. Društveni i politički život iskazan je kroz izbore za narodne zastupnike za Hrvatski sabor, ali daje i sliku popratnih događanja, pa i mentaliteta pučanstva. Od građanskih udruga naglasak je stavljen na Čitaonicu, kao središnjeg mjesta događanja i okupljanja prvenstveno „klanječke inteligencije“. Prilog radu jest tablica s prikazom zanimanja što može poslužiti kao temelj za dalja istraživanja ekonomske povijesti mjesta te tablica-rekonstrukcija povijesnog slijeda vlasnika kuća prema kućnim brojevima, koja, osim povijesnog značenja, može biti i osnova za neki budući projekt kulturnog turizma.

Ključne riječi: Klanjec, 19. stoljeće, lokalna povijest

Uvod

Literatura o Klanjcu u 19. stoljeću i njegovom stanovništvu, pogotovo s aspekta socijalne povijesti je oskudna – o tom razdoblju koje karakterizira najveći rast i razvoj mjesta govori jedan samostalni rad.¹ Ostala djela djelomice se dotiču navedene teme kao npr. Belošević² u svojem kapitalnom djelu, ali samo u jednom odlomku. I Szabo³ se divi ljepoti ovoga mjesta od 500-tinjak stanovnika, izdvajajući njegove kožarnice kao najvažniju karakteristiku. Časopis *Kaj* 1970. godine posvećuje cijeli broj Klanjcu

1 Marina Krpan Smiljanec, *Klanjec u XIX. stoljeću*, Klanjec 1996.

2 Stjepan Belošević, *Županija varaždinska i slob. i kralj. grad Varaždin*, Varaždin 1926.

3 Gjuro Szabo, *Hrvatsko zagorje*, Zagreb 1974.

i njegovoj okolici.⁴ No, i ovdje pitanje nastanka, razvoja i života samoga Klanjca nije osobito zastupljeno. Ponovno su dominantne teme pitanje Cesargrada, Novih Dvora Cesargradskih, plemićkih kurija okolice ili značajnih ličnosti koje se vezuju uz Klanjec (Antun Mihanović, Antun Augustičić, Oton Iveković). Najsustavniji prikaz graditeljsko-arhitektonskog postanka i razvoja mjesta donose *Anali Galerije Antuna Augustinčića*⁵ u tekstovima autorica K. Petrić,⁶ Đ. Cvitanović⁷ i D. Misiuda i K. Petrić.⁸ Stanovitom razumijevanju i upoznavanju socijalne povijesti mjesta svakako pridonose radovi koji se bave izučavanjem pojedine klanječke kuće ili obitelji,⁹ kulturno-povijesnih spomenika,¹⁰ pojedine gospodarske grane,¹¹ društava i udruga,¹² institucija,¹³ ali i djela iz područja lijepih književnosti utemeljena na povijesnim činjenicama.¹⁴ Svoj poetsko-stručni prilog o povijesti mjesta daje i Tihomil Stahuljak¹⁵ pri čemu mu kao podloga za diskusiju služe stare razglednice.

Administrativni položaj

Današnji grad na području zapadnog dijela Krapinsko-zagorske županije tijekom 19. stoljeća administrativno je potpadao pod Varaždinsku županiju unutar koje je tekao njegov razvoj.

4 *Kaj* 3, 5(1970)

5 *Anali Galerije Antuna Augustinčića*, Klanjec 4(1984)

6 Ksenija Petrić, „Zone zaštite povijesne jezgre Klanjca“, *Anali Galerije Antuna Augustinčića* 4(1984), 79-84.

7 Đurđica Cvitanović, „Klanjec – povijesno središte“, *Anali Galerije Antuna Augustinčića* 4(1984), 37-58.

8 Danuta Misiuda, Ksenija Petrić, „Urbanistički razvoj Klanjca; Graditeljstvo“, *Anali Galerije Antuna Augustinčića* 4(1984), 59-78.

9 Ksenija Petrić, „O ljekarništvu i prvoj zgradi ljekarne u Klanjcu“, *Anali Galerije Antuna Augustinčića* 13/14(1993/94), 9-22.

10 Paškal Cvekan, *Franjevački samostan u Klanjcu*, Virovitica 1983.

11 Tihana Kušenić, *Obrtništvo trgovišta Klanjec: Muzeji Hrvatskog zagorja, Muzej „Staro selo“, Kumrovec*, studeni 2016. Kumrovec 2016, *Obrtništvo i obrtnici klanječkog kraja: međuopćinsko udruženje obrtnika Klanjec*, Klanjec 2013.

12 Slavko Zamuda, „Dobrovoljno vatrogasno društvo Klanjec : (1888.-2005)“, *Hrvatsko zagorje* 11 (2005), 1/2, 129-138, Marina Krpan Smiljanec, *Povijesni razvoj javnih čitaonica i knjižnica Krapinsko-zagorske županije : magistarski rad*. Zagreb 2005, Marina Krpan Smiljanec, „Povijest čitaonice i knjižnice u Klanjcu“, *Kaj* 32(1999), 6, 105-108.

13 *175 godina javnog školstva u Klanjcu*, Klanjec 2016. Monografija daje prikaz povijesti školstva od začetaka do najsuvremenijeg doba. Rađena je gotovo isključivo na temelju zapisa iz školske spomenice, a obogaćena sjećanjima nekadašnjih učenika. Posebno poglavlje posvećeno je učenicima klanječke škole, koji se ubrajaju u znamenite Klanjčane i Hrvate.

14 Marina Krpan Smiljanec, *Cesargradska šaputanja*, Klanjec 2011, Marina Krpan Smiljanec, *Priče ispod Cesargrada*, Zagreb 1999.

15 Tihomil Stahuljak, „Klanjec iz razglednica“, *Peristil* 29(1986), 153-172.

Varaždinska županija se prvi puta u povijesnim izvorima spominje krajem 12. stoljeća, a njezin opseg u to vrijeme bio je znatno sužen. Krajem 15. odnosno početkom 16. stoljeća teritorijalno se proširila na prostor Krapinske i Zagorske županije te se Klanjec od toga razdoblja nalazi u njezinu sastavu. Varaždinska županija postala je nasljednom temeljem kraljevske povlastice iz 1607. prema kojoj je to pravo pripalo najstarijem punoljetnom članu obitelji Erdödy. Tu je povlasticu obitelj imala sve do 1845. godine.¹⁶

Od 1790. do 1848. županije su u državnoj organizaciji osnovne jedinice tj. plemićke upravno-političke i sudske teritorijalne zajednice koje su djelovale po ustaljenom ustrojstvu od sredine 18. stoljeća. Tek je Josip Jelačić 1848. raspisao izbore za prvi zastupnički Hrvatski sabor, u kojemu su prvi put izborno pravo dobili intelektualci, činovnici te građani s nepokretnom imovinom i seoski glavari. Ovaj novi izborni zakon uveden je 18. svibnja 1848. U svakoj se općini birao po jedan ili dva izbornika, dok su seoske zastupnike izabirali stalni stanovnici koji su posjedovali nekretnine. Ukidanjem feudalizma 1848. godine, nestalo je i staleškog Sabora. Županije prestaju postojati kao teritorijalne zajednice plemića, a postaju teritorijalno upravno-političke zajednice koje predstavljaju sve društvene slojeve. Time u Varaždinskoj županiji prestaje nasljedno pravo časti velikog župana iz obitelji Erdödy. Oktroiranim ustavom iz 1849. Klanjec ostaje sjedište kotara u Varaždinskoj županiji, a na čelu kotara je carsko-kraljevski podžupan. Prema upravnoj organizaciji Hrvatske i Slavonije od 16. lipnja 1850, teritorij krunovine podijeljen je na šest županija, među kojima je i Varaždinska. Županija se dijelila na okružja, a okružja na kotare (Varaždin, Klanjec, Krapina i Čakovec). Na čelu županija su carsko-kraljevski veliki župani, a na čelu kotara carsko-kraljevski podžupani. Silvestarskim patentom iz 1851. povučen je oktroirani ustav, a da zapravo nije ni stupio na snagu i uveden je neoapsolutizam. Tijekom 1853. uređuje se uprava prema odredbama Silvestarskog patenta, a Naredbom Ministarstva unutrašnjih poslova, pravosuđa i financija 1854. Klanjec zadržava status kotara.¹⁷ Stare podžupanije su djelovale do jeseni 1854. kada ih zamjenjuju kotari. Obnovom županijskog sustava 1861.¹⁸ županije su podijeljene na okružja (distrikte), a ovi na kotareve, koje je utvrdila sama županija. Klanjec postaje središte kotara. Promjenama 1870-1874. županije se dijele na kotare, kotari na okruge, a okruzi na općine. Varaždinska županija je bila podijeljena na četiri kotara: gornjzagorski, donjzagorski, gornjopoljski i donjopoljski. Novim ustrojem (1875-1881) zadržana je podjela na županije, a prihvaćeno je utemeljenje podžupanija kojih je bilo ukupno dvadeset. Tim ustrojem Klanjec je potpao pod krapinsko-topličku podžupaniju. Od 1875. do 1886. Varaždinska županija se sastojala od tri podžupanije: varaždinske, zlatarske i krapinsko-topličke. Kako 19. stoljeće u administrativnom smi-

16 Budući da je višestoljetno sjelo zagorske grane Erdödyjevih, a i najveći posjed bio Cesargrad, i županijske skupštine su se često održavale upravo na Cesargradu.

17 *Zemaljsko-vladin list za Kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju*, 1854, razdjel I, br. 139, 273

18 Naputak za privremeno uređenje županija, slobodnih kotara, slobodnih kraljevskih gradova, povlastenih trgovišta i seoskih općina u kraljevinah Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji u: *Sbornik zakona i naredbah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju od 1863*, sv. I, kom. X, br. 171.

slu karakterizira niz administrativnih promjena, ona koja je uslijedila 1886. Klanjec ponovno definira kao središte kotara.

Sukladno administrativnom položaju, trgovište se razvijalo i u graditeljsko-arhitektonskom smislu.

Arhitektonsko-graditeljski razvoj mjesta

U izvorima se Klanjec prvi puta spominje 1463. u ispravi Matije Korvina.¹⁹ Već u prvoj polovici 15. st. postao je trgovište vlastelinskog tipa. To je razdoblje kada su feudalcima svojim vlastelinstvima osnivali trgovišta sa sajmovima radi robno-novčane razmjene. Prvi tjedni sajmovi se održavaju od 1556. Pučanstvo dolazi na sajmove radi nabave domaćih proizvoda, ali i usluga. Sajmište se nalazilo u samom centru, na glavnom trgu. Sajmovi su bili godišnji, mjesečni i tjedni. Stočni sajmovi su bili godišnji i mjesečni, ali u ponudi na taj dan mogla se kupiti i roba ostalih mjesnih zanatlija.

Sâm položaj stanovništva bio je specifičan. Do sredine 16. st. imali su povlastice građana koje u drugoj polovici stoljeća gube. Premda se mjesto još uvijek naziva trgovištem (*oppidum Klaniec*), stanovnici su popisani kao kmetovi.²⁰ Pitanje pridjeva uz imena stanovništva doći će do izražaja i kasnije u 19. stoljeću.

Sajmišno pravo kao jedna od feudalnih povlastica tijekom stoljeća bilo je vezano za cesargradsko tj. novodvorsko vlastelinstvo i njihove gospodare, obitelj Erdödy. Otvaranjem Rubidove ceste (1893) kao i promjenom strukture stanovništva (pojava činovništva i državnih službenika), a na mjestu koje je središte života, dosadašnje mjesto održavanja sajma ne odgovara potrebama. Stoga se grupa građana 1888. javlja sa zahtjevom za izmještanje sajmišta. Budući da je sajmišno pravo bilo pravo vlastelinstva, klanječka općina se obraća Erdödyjima radi prijedloga o novom smještaju. Kako bi vlastelin izbjegao bilo kakove dodatne troškove, predlaže zemljište zvano „Sokol“, a što općina ne prihvaća i sugerira vlastelinu da otkupi zemljišta kod „općinske krčme“ ili „ispred kožarnica“. Postignutim kompromisom općine i vlastelinstva, potonje snosi troškove u polovici, a sajmište se počinje uređivati 1895. na prostoru današnje Gradske uprave, suda, policije i Doma zdravlja. Premještanjem sajmišta moglo se pristupiti uređenju samog trga. Dovozi se šljunak i nasipava cesta, šetalište pred crkvom je posuto dolomitom koji je nabavljen dobrovoljnim prinosima građana, oko šetališta se sade ruže, postavljaju klupe, planira se sadnja kestene „a raszvjeta miesta sa 4 nove liepe i elegantne lampe je uvećana.“²¹ To je bio jedan od koraka koji Klanjčani čine u smjeru uljepšanja mjesta, što će tridesetih godina 20. stoljeća preuzeti osnovano Društvo za poljepšanje Klanjca.

19 Radi se o ispravi kojom je Matija Korvin potvrdio Andriji Paumkircheru cesargradske posjede. Josip Adamček, *Agrarni odnosi u Hrvatskoj od sredine XV do kraja XVII stoljeća*, Zagreb 1980, 165.

20 Adamček, n. dj., 400.

21 Marina Kolar, *Klanjec u XIX. stoljeću*, Klanjec, 1996, 5. [i.e. Marina Krpan Smiljanec]

Krajem 15. i početkom 16. stoljeća područje današnjeg samostanskog kompleksa bila je prebenda obitelji Erdödy s kapelom sv. Leonarda i grobljem. Cijelo područje bilo je opasano cinktorom. Kao najstariji dio mjesta Cvitanović locira „selo sjeverno od groblja, na kosini brijega uz današnju Tuheljsku ulicu“.²² Mjesto se razvijalo sjeverno od kapelice sv. Leonarda oko koje je bilo mjesno groblje. Drži se da je položaj odabran zbog povoljnih prirodnih uvjeta (insolacija, zaštita sa sjeverne strane) te pristupačnost obradivim površinama na obroncima gorja. Područje je gotovo cijelog dana obasjano suncem, Cesarskom gorom zaštićeno od hladnih sjevernih vjetrova, a strujanje zraka tokom cijele godine između doline Sutle i doline prema Lučelnici, brzo isušuje rosu.

Način života stanovništva Klanjca u drvenim kućama pokrivenim šopom, s okućnicom i gospodarskim zgradama, gotovo se ni po čemu nije razlikovao od seljačkog života. Prava ni približno nisu bila kao u stanovnika u gradovima s carskom poveljom. Slobodnjaci su, jednako kao i ovisni, bili pod sudskom vlasti gospode. Trgovanje na sajmovima bilo je pod kontrolom feudalca koji je imao pravo prvootkupa proizvoda, zbog čega se sputavala mogućnost slobodne trgovine i robno-novčane razmjene između podložničkog seljačkog sloja i stanovništva trgovišta, unatoč tome što su se u Klanjcu održavali stočni sajmovi. Zbog takvog položaja trgovišta u privredi cijele zemlje Klanjec se spominje kao primjer i u raspravi Hrvatskog sabora 1562. Granični položaj uz Sutlu sa Štajerskom gdje se krijumčarila stoka, uzrokovao je da je 1552. tu postavljena filijala tridesetnice, carinski ured za kontrolu izvoza. „Tridesetnica je bila drvena kuća podignuta zacijelo pokraj poljane, ispod samostanskog sklopa, na kojoj su se održavali sajmovi. Na toj poljani se kasnije oblikovao prostor današnjeg trga.“²³ Osim samostana koji je građen od 1632. do 1686. na groblju uz crkvu Emerik Erdödy je podigao zavjetnu kapelicu sv. Lucije, koja je početkom 19. st. srušena.²⁴

U drugoj polovici 18. stoljeća na istočnoj strani su podignute dvije zidanice, kurije Erdödyja. Cvitanović smatra da su na istom mjestu i ranije tu postojale neke građevine od kojih je ona na sjeveroistočnoj strani služila za smještaj gradske straže i skladišta, a jugoistočna je bila žitnica i stan za vlastelinske službenike.²⁵

Zbog vojno-strateških i gospodarskih razloga, carica Marija Terezija 1763. donijela je odluku o izmjeri svih zemalja u Habsburškoj Monarhiji s ciljem da se što potpunije upozna zemlja i izrade pouzdane i detaljne topografske karte. Prva državna topografska izmjera ili jozefinska izmjera (nazvana po Josipu II. u vrijeme kojega je završena), obavljena je od 1763. do 1787. za cijelu Habsburšku monarhiju. Jozefinska topografska izmjera obavljena je za civilni dio Hrvatske i Slavonije po županijama i za vojni dio po pukovnijama, u sklopu koje je izvršena i ekonomska izmjera samo za vojni dio Hrvatske i Slavonije (tzv. jozefinski katastar).

22 Cvitanović, n. dj., 38.

23 Cvitanović, n. dj., 40.

24 Cvitanović, n. dj., 42.

25 Cvitanović, n. dj., 50.

Vojne izmjere i katastarske karte značajan su izvor za proučavanje rasta i razvoja mjesta. Zbog krupnog mjerila zemljovida one su odlična podloga za vrlo detaljne analize urbanističke strukture naselja. Zemljovidi obiluju i toponomastičkim sadržajima, pa su koristan izvor i podloga za najrazličitija istraživanja toponomastičara i onomastičara. Prva vojna izmjera Klanjec bilježi gotovo shematski, samo kao mjesto gdje se nalazi samostan s crkvom te jedan objekt. Nema govora o bilo kakvom drugom obliku naselja dok istovremeno označava naselje Pavunci, zapadno od klanječke akropole, u neposrednoj blizini obale Sutle. Isto tako, i neka susjedna mjesta, poput npr. Kumrovca i Brezja na zapadu su značajno bolje dokumentirana. Nameće se pitanje razloga takvog nepreciznog bilježenja Klanjca budući da mnogi drugi izvori jasno i nedvosmisleno govore o postojanju naselja u drugoj polovici 18. stoljeća.²⁶

Slika 1: Prva vojna izmjera (1763-1787)²⁷

Izgled naselja značajnije se mijenja u prvoj polovici 19. st. Najstarije zidanice datiraju iz prve trećine 19. st. i građene su od kamena ruševnog Cesargrada. Jedna od najstarijih kuća je bila u Augustinčićevoj ulici (u nadvratniku je bila urezana 1825. godina) – prizemnica zabatom orijentirana prema ulici, a duljim pročeljem s ulazom prema voćnjaku. „Taj stari položaj i tip čestice po dubini s manjim razmakom među kućama najtipičniji je za početak 19. st. Ostale kuće grupirane u bloku južno od ceste (između

26 U prilog postojanju naselja u drugoj polovici 19. stoljeća govore Matične knjige rođenih Župe Klanjec 1790, Matične knjige umrli Župe Klanjec 1789; Matične knjige vjenčanih Župe Klanjec 1790. pristupljeno 17.5.2018. dostupno na: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3QSQ-G99C-PH7Z?wc=9R2M-HZS%3A391644801%2C391851201%2C391851202&cc=2040054>.

27 Mapire.eu, dostupno na: http://mapire.eu/en/map/europe_XVIII_century/?layers=osm%2C90%2C92%2C99%2C100%2C103%2C120&bbox=1758458.0966560293%2C5782503.898080399%2C1763044.31835314%2C5784675.187415125, [citirano: 13-3-2018]

Augustinčićeve i Tkalčeve ulice – današnja Runjaninova, op.a) duljim su pročeljima orijentirane prema ulici. Uglavnom su građene od blokova cesargradske razvaline, dok su neke drvene na zidanim temeljima zacijelo nešto starije.“²⁸

Za razliku od Prve vojne izmjere, Druga (1806-1869) je vrlo precizna i detaljna. Klanjec očitavamo kao aglomeraciju kružno položenu oko središta – samostana s crkvom i pripadajućim dvorištem. Simboličkim prikazom poštanske trube naglašeno je da mjesto ima poštanski ured, a na jugozapadnoj padini naznačeno je mjesno groblje (na tzv. Milčičevoj livadi).²⁹ I dalje ostaje naselje Pavunci uz Sutlu, ali se sada javlja i nova grupacija objekata u Suhom Dolu.³⁰

Slika 2: Druga vojna izmjera (1806-1869)³¹

Katastarska izmjera naših zemalja koja je otpočela izmjerom Istre, nastupila je nakon objavljivanja Naredbe o uvođenju stabilnog katastra (*Patent über die Einführung des stabilen Katasters*) 1817. godine.³² Nakon izmjere Istre i Dalmacije, pristupilo se izmjeri

28 Cvitanović, n. dj., 51.

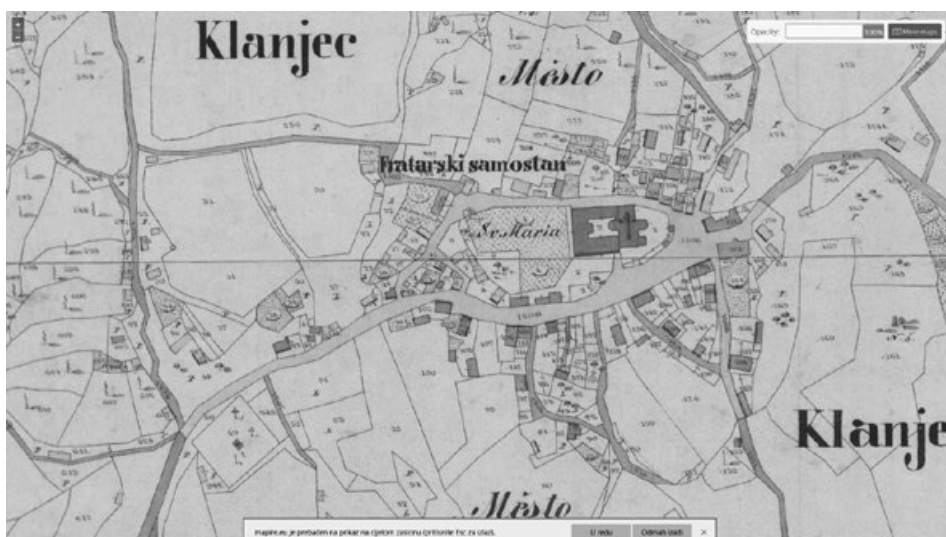
29 Radi se o drugoj poznatoj lokaciji klanječkog groblja. Prvo groblje nalazilo se kod kapele sv. Leonarda na današnjem glavnom gradskom trgu koje je početkom 19. st. premješteno, cinktor je srušen, a na njegovu mjestu je zasađen drvored kestena.

30 Druga topografska (vojna) izmjera ili franciskanska izmjera (nazvana po caru Franji I) obavljena je od 1806. do 1869. za cijelu Habsburšku Monarhiju. Franciskanska topografska izmjera Hrvatske, Slavonije i Vojne krajine provedena je od 1865. do 1869. U sklopu druge topografske izmjere izvršena je i ekonomska izmjera civilnog i vojnog dijela Hrvatske i Slavonije. (tzv. franciskanski katastar).

31 Mapire.eu. dostupno na: <http://mapire.eu/en/map/secondsurvey/?layers=osm%2C5%2C42&bbox=1755264.8049382805%2C5781238.4407334495%2C1764437.2483325018%2C5785480.695803277>, [citirano: 27-3-2018]

32 Mirela Slukan, „Katastarska dokumentacija Arhiva mapa u Hrvatskom državnom arhivu“, *Arhijski vjesnik* 40(1997), 141.

Kraljevine Hrvatske i Slavonije i Vojne krajine, što je trajalo od 1851. do 1877. godine. Područje Klanjca obuhvaćeno je izmjerom 1861. godine, koja je rađena u mjerilu 1:2800. Zemljovid je koloriran tako da su ceste, željeznice, zidane kuće i mostovi obojeni svijetlo ružičastom, a javne zgrade tamnije ružičastom bojom. Svi drveni objekti označavani su žutom bojom. Radi se o vrlo preciznoj karti na kojoj je vidljivo da je na prostoru mjesta Klanjec bilo ukupno 49 zidanih i 54 drvena objekta.³³ Potonji su koncentrirani prvenstveno sa sjeverne i zapadne strane, dok ih gotovo niti nema južno od samostana. Vjerojatno se radi o posljedici velikog požara 1861. kada su izgorjeli drveni objekti na južnom i istočnom dijelu naselja. Budući da je Klanjec nekoliko puta tijekom povijesti bio izložen katastrofalnim požarima (1716, 1820, 1861), to je bio jedan od razloga što se drveni objekti tijekom 19. st. zamjenjuju zidanicama.³⁴

Slika 3: Klanjec, katastarska karta, 1861.³⁵

Do kraja stoljeća broj kuća će se nešto smanjiti (ukupno 94),³⁶ što je vjerojatno posljedica uklanjanja drvenih objekata.

Razdoblje najaktivnije urbanizacije je na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće kada je oblikovana gradska jezgra, tada već zaokružena gustim nizom prizemnica i jednokatnih kuća, kojima naglasak daju neke historicističke građevine, primjerice kuća trgovca

33 Drvenih objekata je više od 50% što ukazuje da sredinom 19. stoljeća još nije došlo do njihovog potpunog uklanjanja.

34 Paškal Cvekan, *Franjevački samostan u Klanjcu*, Virovitica 1983, 45, 57, 59; Cvitanović, 49, 53.

35 Mapire.eu, dostupno na: <https://mapire.eu/en/map/cadastral/?layers=osm%2C3%2C4&bbox=1751869.9761400236%2C5788325.749462959%2C1753009.3655928997%2C5788564.615176351>, [citirano: 2-4-2018]

36 *Političko i sudbeno razdjeljenje Kraljevina Hrvatske i Slavonije i repetitorij mjesta po posljednjih popisa 1890*, Zagreb 76.

Dragutina Broza koja je nastala spajanjem i nadogradnjom dviju starijih građevina. Između dva rata na katu je bio smješten Kotarski sud, a u krilu u Augustinčićevoj ulici zatvor i nad njim Kotarski ured. Do nje je jednokatnica Janka Broza u čijem prizemlju je 1910. bila podružnica Prve hrvatske štedionice, a kasnije Centralna banka i pošta. Na sjevernom dijelu trga nalazi se jednokatnica trgovca Branka Horvatina, a oko 1915. kuća apotekara Culot-Singera. U Tuheljskoj ulici jednokatnicu si je podigao i graditelj Adam Augustinčić. Istočnu stranu trga omeđuju Erdödyjeve barokne kurije koje su kasnije prodane građanima – uglovnica prema Augustinčićevoj ulici odvjetniku Avelinu Stahuljaku, a sjeveroistočna uglovnica obitelji Čižmek.³⁷

Za potrebe javne namjene uglavnom su bili adaptirani i korišteni postojeći privatni objekti, a oni građeni za javnu funkciju su bili samo zgrada škole i hotel (Augustinčićeva 1) podignut oko 1930. Školu je 1888. sagradio Franjo Chicco, graditelj iz Brežica, a podignuta je na mjestu nekadašnjeg groblja.³⁸

Razvoj mjesta pratila je i bolja prometna povezanost kada se grade i nove prometnice.

Prometna povezanost Klanjca

Cestovno povezivanje Klanjca postepeno se razvijalo tijekom povijesti, a brojne trase (kako je to uobičajeno u Hrvatskom zagorju) ostale su u uporabi više stoljeća. Tako Prva vojna izmjera (1763-1787) bilježi cestu koja vodi prema sjeveru od najstarijeg dijela naselja prema Tuhlju uz obronak Cesarske gore, a jedan krak se odvaja na zapad prema Brezju, tj. plemićkom dobru Zatrep. Zapadna cesta koja kao današnja glavna ulica vodi do Mihanović dola (tzv. Suhog dola) egzistirala je i u 18. stoljeću premda je vodila samo do obale Sutle i sela Pavunci. Veze s jugom su bile znatno bolje: ceste od Suhog dola prema Gredicama, Lepoglavcu, sv. Florijanu te plemićkim dobrima Hruševac i Tomaševac. Tek u 19. st. Klanjec je povezan s Brezjem cestom kroz Zelenjak, uz obalu Sutle. Godine 1869. otvorena je nova cesta zapadno od Klanjca kao „novo izrezanoj poštanskoj cesti u bregu proti Klanjcu“.³⁹ Za Klanjec i njegovu okolicu značajna je bila izgradnja prometnice koja je povezivala Suhi Dol sa Sečenjgradom (ili Sečengrad) čija gradnja je dovršena 1891.⁴⁰ To je bila jedina poveznica dvaju plemićkih gospodarstava sa zapadom i time su omogućene trgovačko-obrtničke veze s Klanjcem – Smrdećim Toplicama i Sečenjgradom. Budući da je do gradnje ove ceste došlo zalaganjem velikog župana Radoslava pl. Rubido Zichyja (podrijetlom Klanjčana), po njemu je, odlukom zastupnika Općine Klanjec dobila i ime – Rubidova cesta. Svečanost povod otvorenja održana je u lipnju 1893. kada je otkrivena je spomen-ploča i blagoslovljen zdenac u čast Radoslava Rubida, velikog župana. Prigodom gradnje ceste „odstranjene su velikim troškom visoke vlade

37 Cvitanović, 50,54

38 Cvitanović, 53

39 *Narodne novine* 16.6.1869.

40 *Varaždinski vjesnik* 10.10.1891.

nakazne sgrade naime tri kožarnice, koje su svakoga stranca neugodno dirnule, koji sa svoje vanjštine toli povodom neugodna vonja, koj je zapremao kad kada malne pola mjesta Klanjca i time promet uveliko unapređen i olahkoćen“. Ploča je podignuta „na liepo izgrađenom zdencu, iz kojega teče neizcrpiva izvrstna voda, kakove nam je kraj našega mjestnoga položaja trebalo, gdje kada na takvoj naročito u ljetno doba oskudieva“.⁴¹ Sama svečanost počela je dan ranije, „na večer u 9 sati gruvanje prangija i uz mjestnu rasvjetu obavlja se uz mjesnu glazbu mirozov, a sljedećeg dana u 4 u jutro uz gruvanje prangija te mimohod glazbe po mjestu sviraju budnice. Načelnik općine Kopun je otvorio ploču i zdenac. Isti dan u 13,30 organiziran je banket u Narodnoj gostionici Rudolfa Sattera. Po završetku banketa uputilo se je društvo u općinsku pivaru gdje je već čekalo pjevačko društvo Vila Cesargradska koje su uljepšavale gospođe i gospođice.“⁴²

Stanovništvo – kretanje, struktura, dispozicija

Pri prvom popisu stanovništva 1857. Klanjec broji 501 stanovnika i taj broj će nastaviti rasti do 1910. kada iznosi 658. Očito da se radi o razdoblju najveće ekspanzije nakon koje je uslijedio pad 1921. uzrokovan prvenstveno ratnim zbivanjima, a potom i ekonomskom krizom. U sljedećim desetljećima broj stanovnika ustalit će se na polovici šeste stotice.

Slika 4: Klanjec – broj stanovnika od 1857. do 1971. godine⁴³

41 *Varaždinski vjesnik* 18.6.1898.

42 *Varaždinski vjesnik* 17.6.1898.

43 Mirko Korenčić, *Naselja i stanovništvo Socijalističke Republike Hrvatske 1857-1971*, Zagreb 1979, 331.

Slika 5: Odnos nataliteta-mortaliteta u Klanjecu od 1858. do 1867.⁴⁴

U drugoj polovici 19. st. dogodila se demografska ekspanzija kao i u cijeloj Europi. Bio je to temelj tzv. demografske tranzicije, tj. prelaska s demografskog ritma iz starog režima (veliki natalitet i veliki mortalitet) u modernije doba kada se smanjuje mortalitet što se odrazilo i na Klanjec.

Istraživanje demografskih kretanja je ciljano provedeno na uzorku od deset godina počevši od 1858. godine budući da je to razdoblje u kojem Klanjec već djeluje kao značajan administrativni centar, a matične knjige se vode značajno urednije i kompletnije navodeći i uzroke smrti. U navedenom razdoblju rođeno je ukupno 206 osoba, a preminulo ih je 131 što govori o pozitivnom prirodnom prirastu izuzev dviju godina – 1859. i 1861. Na mortalitet 1859. zasigurno je najviše utjecala epidemija ospica koja je zahvatila novorođenčad. Najčešći uzroci smrti bili su nepoznati (29%), encefalitis (13%), ospice (10%), tuberkuloza (9%), starost (8%) dok se kao ostali razlozi navode upala pluća, gangrena, tifus, debilnost, astma, glad, prestanak rada pluća, moždani udar, konvulzije i dizenterija. Podijelimo li preminule u tri dobne skupine – djeca do 15 godina, odrasli do 45 godina i odrasli stariji od 45 godina, evidentno je da najveći postotak umrlih otpada na djecu s najčešćim uzrokom smrti kao nepoznatim, ospicama ili encefalitisom.⁴⁵

⁴⁴ Grafikon je izrađen na temelju Matične knjige rođenih Župe Klanjec 1858-1874, pristupljeno 16.3.2018, dostupno na: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3QSQ-G99C-PH7Z?owc=9R2Q-C6R%3A391644801%2C391851201%2C391839101%3Fcc%3D2040054&cc=2040054> i Matične knjige umrlih Župe Klanjec 1858-1887, pristupljeno 21.3.2018, dostupno na: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3QSQ-G99C-PH7Z?owc=9R23-YWL%3A391644801%2C391851201%2C391851901%3Fcc%3D2040054&cc=2040054>

⁴⁵ Podaci o broju rođenih preuzeti su iz Matične knjige rođenih Župe Klanjec za razdoblje od 1858. do 1867, a podaci o broju umrlih te uzrocima smrti iz Matične knjige umrlih Župe Klanjec za isto razdoblje.

Tendencija većeg mortaliteta djece prisutna je na području Varaždinske županije do kraja stoljeća pri čemu se odgovornost prebacuje na roditelje: „Najveći mortalitet djece jest izpod navršena sedme godine, od te godine dalje znamenito pada. ... Ali, ako i ima sredstava da se izlieči, a ono opet neće i najbolje sredstvo pomoći ništa, ako se u pravo vrijeme ne potraži pomoć stručnjaka, liečnika. I za to na žalost moramo konstatovati, da je velikom mortalitetu kod djece kriva nemarnost vlastitih njihovih roditelja, dakle su – i to je teška osvada – sami takovi nemarni roditelji ubice rođene djece.“⁴⁶ Najmanji postotak preminulih je iz kategorije do 45 godina starosti.

U prilog jačanju Klanjca kao administrativnog središta govore podaci o strukturi stanovništva tijekom 19. stoljeća (tablica 1). Matične knjige od početka 19. st. bilježe zanimanje stanovnika Klanjca ukoliko se radi o obrtničkom odnosno činovničkom zanimanju. Ostalo stanovništvo trgovišta su do 1863. *oppidani* ili *agricoli*, između 1863. i 1867. pojam *oppidani* zamjenjuje sa *plebea* da bi potom opet bili *oppidani*. Do 1850-tih zastupljeno je tek nekoliko temeljnih obrtničkih zanimanja (trgovac, zidar, bačvar, lončar, kovač, mesar, brijač, krojač i kožar) i tri činovnička (apotekar, ranarnik i učitelj), što upućuje i na skromne mogućnosti i potrebe lokalnog stanovništva. Tek oko 1850-tih javljaju se nova obrtnička zanimanja (bravar, postolar, klobučar, krčmar, pekar, stolar, limar itd.), ali i činovnička (voditelj oružničke postaje, pandur, načelnik, bilježnik, gruntovničar, sudac, veterinar, poštanski službenik). Kako na početku stoljeća određeni obrtnici nisu bili Klanjčani porijeklom (trgovci Matija Shilz i Jakob Sartori; zidari Juraj Detchman, Michael Roidl, Matija Skudić; bačvari Ivan Brandorf, Josip Kaizer), tako su i određeni činovnički položaji u drugoj polovici stoljeća bili povjereni neklanjčanima (doktori Ludovit Streibig, Martin Čebular i Ferdo Sluga; voditelj oružničke postaje Ladislav Hartmann; bilježnici Stipan Javornik, Ladislav Dominić; kotarski suci Vladoj Vodvarška, Albert pl. Jakopović, Vaso Bosanac itd.).⁴⁷

S ciljem rekonstrukcije stanovništva prema mjestu boravka tijekom 19. stoljeća načinjena je tablica (tablica 2) istih prema kućnim brojevima, koja služi i kao podloga genealoškim istraživanjima, istraživanjima povijesti kuća, te, kako su uz imena navođena i zanimanja stanara, i dispoziciju pojedinih djelatnosti. Usporedbom prezimena s onima iz 1598.⁴⁸ (*Pernar, Sabul, Juskowych, Zynkowych, Bywol, Pwssar, Kwstak, Ressek, Lywlycha, Obres, Tergowecz, Lasnyak, Czygan, Walentich, Swdar, Jelen, Augustynych; Zyn, Lywbych, Dobrina, Erdecheak, Krayach, Sostar, Chywek, Flycz, Czeztar, Fonczoy, Ergyawecz, Pawochewycza, Ztansa, Zekol, Kyhecz, Gladkowych, Lowrenchiak, Homotarych*) vidljivo je da su se do 19. stoljeća zadržala samo dva – Augustinčić i Homotarić,

46 *Varaždinski vjesnik* 5.3.1898.

47 Kao izvor podataka služile su matične knjige rođenih, vjenčanih i umrlih koje u 19. stoljeću osim zanimanja rođenog djeteta, mladenca ili pokojnika, navode i njihovo mjesto rođenja. Pristupljeno 7.3.2018, dostupno na: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3QSQ2-G99C-PH7Z?owc=9RK1-T3D%3A391644801%2C391851201%3Fcc%3D2040054&wc=9R2Q-C6R%3A391644801%2C391851201%2C391839101&cc=2040054>

48 Josip Adamček, Ivan Kampuš, *Popisi i obračuni poreza u Hrvatskoj u XV. i XVI. stoljeću*, Zagreb 1976, 479-558.

koja danas više nisu zastupljena u trgovištu.⁴⁹ Jačanje imućnijeg obrtništva i činovništva (koje tadašnji Klanjčani često nazivaju „inteligencija“) kao i nastale demokratske promjene, odražavaju se na društveni život mjesta.

Društveni i politički život u Klanjcu 19. stoljeća

Premda je Klanjec mjesto koje je uglavnom brojalo 500-injak ili nešto više stanovnika, pučanstvo je resila marljivost („osobito je marljivo i radino, te zakon štujuće“⁵⁰), to je „zdrav i krijepak narod, koji odhranjuje prsate, visoke i zdrave sinove“⁵¹, a „momci kotara ovoga nadkriljuju koli liepim uzrastom, čvrstim strukom, toli i liepom vanjštinom te inteligencijom svojom“.⁵² Osim ovih „fizičkih“ osobina, okolica je Klanjčane ipak doživljavala na drugačiji način: „niti su gospoda, niti građani, niti obrtnici, a niti seljaci, već skroz posebna kasta, koja i po obličju i po nošnji od okoline ovdje razlikuje“.⁵³

Premda 19. stoljeće karakterizira osnivanje brojnih društava i raznih pozitivnih događanja i aktivnosti, slika ipak nije bila potpuno idilična, lišena kriminala. Tako tisak bilježi 1891. godine provalu u općinsku pivovaru kojom prigodom je odneseno „30 flaša piva, nešto vina“,⁵⁴ razbijen stol i posuđe, a ukupna šteta je bila 40 forinti. Čini se da nedjelo nije bilo počinjeno iz koristoljublja, nego da se radilo o lokalnoj razmirici budući da su provalnici vino koje nisu mogli ponijeti (odnosno ispitati), prolili, a boce razlupali.

Društveni život Klanjčana odvijao se prvenstveno u okrilju raznih društva od kojih je najstarija podružnica Hrvatsko-slavonskog gospodarskog društva osnovana 1847. godine (80-tih godina prestaje s radom, a obnavlja se 1898. pod vodstvom Vjekoslava Homotarića). Godine 1881. osnovan je ogranak Matice hrvatske,⁵⁵ 1890. Kulturno vijeće, 1896. Društvo za podupiranje uboge školske mladeži, a krajem stoljeća pjevačko društvo Vila Cesargradska. Godine 1898. osnovano je društvo Crvenog križa. Na osnivački sastanak u školi bila je pozvana inteligencija cijelog kotara. Društvo inicijalno broji 52 člana, a rukovodstvo čine: predsjednik Mirko Pažameta, kr. kot. upravitelj, potpredsjednica Sofija Broz, supruga trgovca, tajnica Marija Sluga (supruga kotarskog

49 Temeljitim pregledom matičnih knjiga rođenih, vjenčanih i umrlih Župe Klanjec došlo se do podatka o nestanku brojnih prezimena u 19. stoljeću, a koja su do tada egzistirala. Pristupljeno 17.3.2018, dostupno na: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3QSQ-G99C-PH7Z?owc=9RK1-T3D%3A391644801%2C391851201%3Fcc%3D2040054&wc=9R2Q-C6R%3A391644801%2C391851201%2C391839101&cc=2040054>

50 *Narod*, 8.4.1972.

51 *Narodne novine* 17.4.1883.

52 *Varaždinski viestnik* 16.5.1891.

53 *Narodne novine* 26.6.1887.

54 *Ibid.*

55 Prvi povjerenik bio je učitelj Mirko Horvatin (1881-1890), a naslijedio ga je kotarski liječnik Ferdo Sluga.

liječnika Ferde Sluge), blagajnik Ivan Ribić. Društveni liječnik bio je Ferdo Sluga.⁵⁶ Godine 1888. osnovano je Dobrovoljno vatrogasno društvo,⁵⁷ čija potreba je uistinu bila nužna nakon brojnih požara koji su poharali Klanjec. Čini se da je na konačnu odluku utjecao događaj iz travnja 1883. godine. Upravo po okončanju novačenja, u vrijeme obavljanja proljetnih poljoprivrednih radova, sa župne crkve oglasila su se zvona na uzbunu. Požar je zahvatio dvije kuće i štalu i zaprijetio nekim obližnjim kućama sa slamnmatim krovovima. U pokušaju obrane angažirani su vojnici i činovnici, ali „to bijaše od slabe pomoći, jerbo nedisciplinirana mladež većinom nehtjede raditi, već se porazbježala kojekuda, samo da se netrudi“.⁵⁸ Klanjec, koji želi postati gradom, čak nema ni osnovnu vatrogasnu opremu („štrcaljku“) i ima samo dva izvora vode koji tijekom ljetnih mjeseci presušuju. Tako općinski bilježnik Devčić sugerira nabavu vatrogasne opreme i obuku mlađih muškaraca kako se ne bi ponovili veliki požari iz povijesti.⁵⁹

Jedna od najstarijih kulturnih udruga u Klanjcu bila je Čitaonica, koja je osnovana u listopadu 1886. godine pod vodstvom kotarskog sudca Alberta pl. Jakopovića. Imala je 65 članova.⁶⁰ Premda je bila vrlo ambiciozna zamišljena i pokrenuta, u tisku se navodi da se Čitaonica ubrzo našla u problemima uzrokovanim međuljudskim odnosima.⁶¹ Ti su se problemi razriješili zahvaljujući trudu kotarskog predstojnika Aleksandra pl. Blažekovića, a broj članova povećao se na 80. Aktivnost Čitaonice prvenstveno se svodila na organizaciju društvenih okupljanja u vidu plesnih zabava, izleta⁶² i slično. Te su se aktivnosti financirale putem društvene članarine i ulaznica za zabave. Tako je u veljači sljedeće godine organizirana zabava „vjenčić s tombolom“, gdje je „bila zastupana malne sva inteligencija klanjačka“,⁶³ a kojom je rukovodio predsjednik Čitaonice. Početkom prosinca 1888. (2. prosinca) Čitaonica je priredila večernju zabavu s tombolom u čast 40-te obljetnice vladavine Franje Josipa I. Prihod je bio namijenjen siromašnoj djeci pučke škole u Klanjcu – tom je prigodom uprihodovano 51 forinta i 71 novčić.⁶⁴ Godine 1890. Čitaonica se našla u novim problemima budući da su brojni članovi počeli izlaziti iz društva uz opravdanje da Čitaonica ne priređuje dovoljno

56 *Varaždinski vjesnik* 12.3.1898.

57 Predsjednik društva je kotarski liječnik dr. Ferdo Sluga, dok je za blagajnika izabran ugledni klanječki trgovac Mirko Broz

58 *Narodne novine* 17.4.1883.

59 Ibid.

60 Broj od 65 članova čini više od 10% ukupnog broja stanovnika, što je članstvo kojim se i danas mnoge narodne knjižnice ne mogu podičiti.

61 *Hrvatska straža* br. 6. 1887.

62 Klanjčani su u drugoj polovici 19. stoljeća Cesargrad doživljavali kao izletište te često mjesto organizacija zabava, vjerojatno ponukani i idejom romantizma.

63 *Hrvatska straža* br. 6. 1887. Prinosnici su bili ugledni građani Klanjca i okolice: Vaso Bosanac (kotarski sudac), braća Dragutin, Janko i Mirko Broz (trgovci), Franjo Culot (apotekar), Lacko pl. Dominic (posjednik), Helena Kostinčar (posjednica iz Lenišća), Janko Krivačić (provizor u Novim Dvorima Cesargradskim), Ferdo Sluga (kotarski liječnik), Vilim Sorg (tuheljski župnik), Davorin Vojković (mjernik) i dr.

64 *Narodne novine* 20.12.1888.

zabava.⁶⁵ Problem je proizlazio iz činjenice da članstvo nije redovito plaćalo članarinu, što je bilo temelj egzistencije društva. I ove probleme klanječko društvo će prevladati, organizirati ljetnu zabavu na Cesargradu, zabavu s vojničkom glazbom 101. pukovnije iz Zagreba,⁶⁶ plesnu božićnu zabavu s tombolom uz sudjelovanje tamburaškog društva varaždinsko-topličkog⁶⁷ uz ulaznicu od 50 novčića odnosno 1 for. za obiteljsku ulaznicu. Vlastitim sredstvima čitaonica nabavlja glazbeni automat Ariston o kojemu dopisnik nema pozitivno mišljenje.⁶⁸ “Glazbeni automat promovirao je opću ideju tehnološkog napretka u kojemu strojevi zamjenjuju rad ruku. Mnogi su osporavali vrijednost stroja u umjetnosti, dok su drugi isticali kako su zapravo sva glazbala ujedno i mehanički instrumenti. U 19. i prvim desetljećima 20. st. automat je distribuirao i popularizirao glazbeno stvaralaštvo, razvijajući se od ekskluzivnog elementa mobilijara imućnih slojeva do pristupačnog uređaja za reprodukciju glazbe u prosječnom domu ili javnom prostoru.”⁶⁹ Premda ne postoje izravni podaci, pretpostavlja⁷⁰ se da je klanječka čitaonica opstala sve do 1909. godine kada je u Klanjcu osnovan Hrvatski sokol, koji osniva svoju knjižnicu.⁷¹

Jedno od značajnijih društvenih događanja u Klanjcu svakako je bila svečanost blagoslova školske zastave 1894.⁷² Radi se o drugoj zastavi škole u Klanjcu,⁷³ pod „kojom su stupali u školu nekad djeca, a sad slavni ljudi“.⁷⁴ Zastavi je kumovala supruga školskog nadzornika dr. Ferde Sluge, a blagoslovio ju je podarhiđakon Đuro Leskovar. Bila je to prigoda kada je kuma položila 25 forinti čijim kamatama će se plaćati potrebe siromašnih učenika, a čime će upravljati „pomoćno društvo“.

Nositelji društvenog života su pripadnici „klanječke inteligencije“ i Klanjčani su zadovoljni njime.⁷⁵ Klanječke udruge nastaju uglavnom krajem 19. stoljeća, u vrijeme kada se Klanjec već profilirao kao administrativno središte s čime u vezi se promijenila

65 Ibid.

66 *Varaždinski vjesnik* 7.2.1891.

67 Marina Krpan Smiljanec, *Povijesni razvoj javnih čitaonica i knjižnica Krapinsko-zagorske županije*, Pregrada 2006, 84.

68 „[...] na kojem si mogu prikraćivati vrieme samo oni članovi, koji imaju jake živce, te jih nesmeta neskladna buka“, *Varaždinski vjesnik* 13.6.1891.

69 Maja Šojat-Bikić, *Glazba iz kutije: Izbor iz repertoara mehaničkih glazbenih automata Ivana Gerersdorfera*, Muzej grada Zagreba 2010. dostupno na: <http://www.mgz.hr/UserFiles/file/Sojat-Bikic%20Glazba%20iz%20kutije.pdf> [citirano: 22-4-2018]

70 Marina Krpan Smiljanec, *Povijesni razvoj javnih čitaonica i knjižnica Krapinsko-zagorske županije*, 86.

71 Ibid. 86

72 *Napredak* 20.7.1894.

73 Prva datira iz 1843. godine, najstarija je školska zastava u Hrvatskoj i pohranjena je u Hrvatskom školskom muzeju. Pristupljeno 20.7.2019, dostupno na: <http://www.hsmuzej.hr/hr/sadrzaj/zbirke/zbirka-skolske-opreme-i-predmeta>

74 kanonik dr. Fr. Iveković, graditelj Iveković u Sarajevu, dr. Ivan Broz, slavni pokojnik, dr. Homotarić, župnici Pavunc, Medvedec, Milčić

75 „Društveni život nam je da ne može biti bolji. U pokladama dala je naša slavna Čitaonica tri vrlo ugodne i liepe zabave ...“ *Varaždinski vjesnik* 14(1895)

i struktura stanovništva – javlja se tzv. inteligencija koju čini činovništvo (među kojima su zastupljeni „neklanjčani“), ali i imućniji trgovci i obrtnici Klanjčani.

Premda za povijest Klanjca nedostaje izvora i literature, dostupni, malobrojni ukazuju da su Klanjčani tzv. „mekijari“⁷⁶ vrlo aktivno sudjelovali u političkim događanjima o čemu sporadično javlja tadašnji tisak. „U političkoj borbi počelo se u to vrijeme koristiti i satiru“⁷⁷ koja je vidljiva u opisu klanječkog, narodnjačkog kandidata novodvorskoga kotara za Sabor Milčića 1871. Donosi je unionistički *Narod*:⁷⁸ „jerbo on je domaći purgar, pa će pouzdano izhoditi, da purgar nebude sa mužek jednak, nego da Klanjčani postanu pravi građanski purgari, i da se miesto to uzvisi na grad sa svoji autonomnim magistratom“.⁷⁹ Prema *Narodu*, Milčićeva predizborna kampanja odvijala se „po doljnjih birtijah oko mužah obećajuć im, da će za nje, čim svoju stolicu zasjedne, izposlovati da se sve gorne i činžene daće, a po mogućnosti i porez ukine, a branit će i to, da se tlaka neuvede (A tko bies a misli ju uvesti?)“.⁸⁰ Izrugivanje protivničkom kandidatu ide i dalje predlažući mu da za potrebe kampanje od mjesnog učitelja posudi „liepi sa trima kotači velociped“⁸¹ kako bi uštedio na troškovima, a i moći će si „crni paradni kaput za 15 for. kupiti“.⁸² Pored ironiziranja kandidata, *Narod* donosi (čak i vizionarske) osnove ekonomskog programa od kojeg su se neke ostvarile tek nakon više desetljeća (npr. željeznička pruga koja povezuje Klanjec sa Zaprešićem, otvaranje većih tvornica, uređenje kanalizacijske mreže), a neki još ni danas (eksploatacija drva za brodogradnju). Za politička podmetanja kojima se Milčić promovira kao kandidat na izborima, *Narod*⁸³ optužuje „klanječke fratre“ u suradnji s tuheljskim župnikom Vilimom Sorgom. Fratri, za koje kaže da pripadaju kranjskoj provinciji,⁸⁴ „nisu domaći ljudi nego većom stranom bratja jugoslavenskih Slovencah, koji s nama nikad niti su što zajedničkoga imali niti će imati“.⁸⁵ S njima su tuheljski župnik i profesor teologije Franjo Iveković udružili u provedbi narodnjačkih ideja. Potpisnik ovoga dopisa, „jedan Klanjčan“, dovodi u pitanje vjerodostojnost tuheljskog župnika kojemu na teret stavlja

76 Za razliku od „bežjaka“ pri čemu se misli na stanovnike okolnih sela. Pojam „mekijari“ se vezuje uz legendu vrlo sličnu đurđevačkim „picokima“. Tijekom turske navale na Cesargrad stanovništvo se povlačilo u utvrdu. Budući da branitelji nisu imali više streljiva, za obranu su koristili mekinje. Vidjevši to, Turci su zaključili da branitelji imaju dovoljno hrane za dugotrajnu obranu te su se povukli. Legendu prepričao: Veljko Čižmek, „Kaj se spominaju stari Klanjčani“, *Kaj* 3, 5(1970), 95-97.

77 Magdalena Najbar-Agičić, *Povijest novinarstva: kratki pregled*, Zagreb; Koprivnica 2015, 119.

78 Dnevnik *Narod* kao glasilo Unionističke stranke pokrenut je 1. veljače 1872. i izašao je u 299 brojeva. Kao vlasnici se navode Stjepan grof Erdödy i društvo, urednik dr. Mirko Mikuličić, direktor Julije Jelačić, a članovi redakcije zagrebački podžupan Julije Krcivoj, gimnazijski direktor Kostić te Đuro Deželić.

79 *Narod*, 16.5.1871.

80 Ibid.

81 Ibid.

82 Ibid.

83 *Narod*, 4. 4. 1872.

84 Klanječki samostan je do 1900. godine potpadao pod Hrvatsko-kranjsku provinciju s. Križa sa sjedištem u Ljubljani, a od navedene godine Hrvatskoj franjevačkoj provinciji sv. Ćirila i Metoda.

85 *Narod*, 8.4.1872.

nestanak novca sakupljenog za nabavu sata za tuheljsku crkvu, nestanak novca za kupnju novih orgulja za crkvu, ali i fizički napad na nekog seljaka pod optužbom da ga je okrao.⁸⁶

Rezultate izbora (u kojima je izabran Milčić) popratio je narodnjački *Branik*⁸⁷ čiji stav prema svome kandidatu je posve oprečan *Narodnom*. Svjesni su da je Milčić „ne-naobražen“ čovjek, ali upravo zbog toga od njega se i očekivala pobjeda budući da oko Milčića „kupiše se oni koje su narodnjaci jedino besjedom iz srca nadjenom predobili za narodnu stranku“. Protivnici su mu bili kotarski sudac Tomo Salopek (kandidat unionista) te Eugen Kvaternik (predstavnik pravaša). Kao svoje birače Salopek je na biralište doveo suce i bilježnike, a Kvaterniku je njegov prijatelj „Eduard Halper, sudac pregradski, iz kotara pregradskog poslao preko 30 glasnikah; a oko Milčića kupiše se oni, koje su narodnjaci jedino besjedom iz srca nadjenom predobili za narodnu stranku“.⁸⁸ Za Salopeka isti izvor navodi da je vršio pritisak na birače, ali ih ipak nije zatvarao, prijetio batinama ili izgonom iz službe kao što je to činio njegov predšasnik Tomo Matačić.⁸⁹ Budući da niti jedan od kandidata nije dobio većinu glasova, odmah je proveden drugi krug glasovanja u kojemu su sudjelovali Milčić i Kvaternik. Budući da Salopeka više nije bilo na listi, njegovi pristaše su glasovali za Milčića koji je dobio izbore. Njegova pobjeda je bila veličanstveno proslavljena veseljem koje se nije vidjelo 1848, a zastupnika je svjetina uz počasti dopratila i kući.

Branik priznaje Kvaterniku suvislo iznošenje programa stranke, poštenu borbu, a za konačni neuspjeh krivi dvojicu njegovih agitatora.⁹⁰ Pravaška *Hrvatska*,⁹¹ osim prema „mađaronima“, posebno se kritički odnosi prema pripadnicima klera od kojih su imali obećanja da će podržati Stranku prava. Na dan izbora Franjo Iveković⁹² i Vilim Sorg (župnik u Tuhlju) podržavaju Milčića kao kandidata Narodne stranke koji „što posle govorio, toga nije razumio ni sam govornik a kamo li njegova braća“.

Izbori za Hrvatski sabor 1887. godine u klanječkom kotaru vodili su se u znaku borbe dvojice kandidata: Šime Mazzure⁹³, predstavnika Neovisne narodne stranke, koji je u prethodnom mandatu bio zastupnik kotara, i Ljudevita Galliufo, kandidata Narodne

86 Ibid.

87 *Branik*, 23.5.1871. Prethodnik *Branika* bio je je Vončinin *Zatočnik* koji je također izlazio u Sisku od 1869. godine. *Branik* nasljeđuje 1871. *Obzor* kao najistaknutiji list u Hrvatskoj s nakladom od 1400 primjeraka.

88 *Branik*, 23.5.1871.

89 Tomo pl. Matačić – pripadnik stare hrvatske plemićke obitelji koja je plemstvo stekla 1602. godine (Stjepan Belošević. *Županija varaždinska i slobodni kraljevski grad Varaždin*, Varaždin 1926), posjednik dobra Hruševac u Lučelnici kod Klanjca, kotarski predstojnik (izvor: *Spomen-knjiga posjetilaca dvorca u Vižovlju*. Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, NSK, R 4421)

90 *Branik*, 23.5.1871

91 *Hrvatska*, 21.5.1871.

92 Franjo Iveković (Klanjec, 10. rujna 1834 – Zagreb, 2. ožujka 1914), jezikoslovac i vjerski pisac, profesor i dekan na Bogoslovnom fakultetu u Zagrebu, koautor *Rječnika hrvatskog jezika* s Ivanom Brozom.

93 Šime Mazzura-Marov (Tisno, Murter, 21. listopada/31. listopada 1840 – Zagreb, 14. prosinca 1918), publicist i političar.

stranke. U svibnju 1887. skupna glasača pohodi Galliuffa u njegovom dvorcu Vižovlju s prijedlogom za kandidaturu¹ koju je on i prihvatio. Premda nepotpisan, očito je da se po okončanju izbora u ljubljanski *Slovenec*² javlja netko od kotarskih birača, po načinu pristupa kandidatima, pristaša Mazzure. Galliuff, kao kandidat Narodne stranke koji govori njemački i mađarski gdje se školovao, ali slabo hrvatski, nije imao dovoljnu potporu birača pa je predizborna kampanja bila vrlo „živopisna“: „Svake nedjelje i praznika mjesec dana prije izbora stanovnici su besplatno jeli i pili koliko su htjeli i mogli. Pojeli su tri vola, popili 25 vedara vina; na dan izbora pojeli su dvije krave i 15 vedara vina i popušili te popušili cigareta za 50 gold.“ pa su potom bili čak „bolesni od neizmjernog uživanja, ti mučenici za grijeh“. Nasuprot njima, mazuraši su bili „tihi, mirni, oprezni se sakupili, vidjevši da bi im i najmanja neopreznost mogla naškoditi“. Čak su i glasali pod nadzorom žandara i pandura. Mazzura je poraz dostojanstveno prihvatio uz podršku svojih birača, dok je pobjednik Galliuff ostao sam i posramljen. Drugi dopisnik iz Klanjca, pristaša Galliuffa, optužuje protivnike koje su predvodili „osam župnika, jedan kapelan, dvojica trgovaca i dvojica krčmara“ za provođenje zastrašivanja putem prijetećih pisama, čak i zatvaranjem u samostan. I dok *Slovenec* Galliuffovu pobjedu opisuje kao Pirovu gdje nitko čak nije želio niti zastave nositi, *Narodne novine*³ govore o velikom slavlju u „narodnoj gostionici“, te o teškom žalovanju Mazzure i pristaša. I na izborima 1892. Ljudevit Galliuff izabran je za zastupnika klanječkoga kotara, a na sljedećima (1892) ponovno je izabran Mazzura.

Zaključak

Stoljećima je Klanjec, nastao uz južni obronak Cesarske gore, neposredno kraj puta koji je vodio k Cesargradu, sa svojim sajmištem funkcionirao kao podgrađe cesargradskog vlastelinstva. Značajniji događaj koji utječe na razvoj trgovišta bila je gradnja crkve sa samostanom u prvoj polovici 17. stoljeća, nastalih južno od tadašnjeg naselja, na zaravanku gdje se nalazilo mjesno groblje s prebendom sv. Leonarda. Začetak zamaha u razvoju dešava se od sredine 19. stoljeća kada Klanjec postaje administrativno središte kraja što se posljedično odražava na arhitektonsko-graditeljski razvoj mjesta, njegovu prometnu povezanost i profesionalnu strukturu stanovništva. Uz najnužnija obrtnička zanimanja javljaju se i ona koja odražavaju potrebu za novim, građanskim načinom života. Još u 17. stoljeću Erdödy definiraju izgled trga dvjema uglovnicama na istoku od kojih je jedna bila predviđena za gradsku stražu i skladište, a druga je bila žitnica i stan za vlastelinske službenike. U 19. stoljeću trgovište širi se južno od samostanskog platoa gdje se ističu građanske kuće s poslovnim prostorima pripadnika obitelji Broz.

1 Delegaciju su činili izvjesni Blašković, Ignjac Biller, poštara iz Dubrave i Vjekoslav Pavunc, načelnik u Klanjcu.

2 *Slovenec: političen list za slovenski narod*, 25.6.1887, br. 142.

3 *Narodne novine* 30.6.1887.

Posljedično, radi se i na boljoj povezanosti Klanjca sa zapadom (cesta koja kroz kanjon Zelenjak vodi k Brezju) te istokom i jugoistokom (tzv. Rubidova cesta) koja ga povezuje s plemićkim dobrima Sečenjgrad i Malo Trgovišće. Promjena strukture stanovništva (pojava činovništva i bogatijeg sloja obrtnika) krajem stoljeća rezultirat će pojavom građanskih udruga, čiji se vremenski otklon od dvadesetak i više godina može pripisati potrebi artikulacije ideja novonastalog građanskog sloja. Ukidanje feudalizma i demokratizacija društva iskazana kroz slobodne izbore bez plemićkih statusnih ograničenja te višestranačje, ugnježđuje se i u klanječki kotar te dovodi do vrlo živih političkih kampanja, često na granici (pa i preko granice) kriminalnih radnji. Počevši od prvog popisa stanovništva, broj žitelja se kretao od 500-tinjak do 650 i Klanjec se nikada nije razvio u veliko naselje, što je uzrokovano nizom faktora (nepovoljan akropolski smještaj, nedovoljna prometna povezanost, nepovoljne upravljačke odluke koje su se odrazile kroz ekonomske, demografske, socijalne posljedice itd.). Društveni život u Klanjcu vodio se oko nekoliko udruga (Crveni križ, Dobrovoljno vatrogasno društvo, Društvo za podupiranje uboge školske mladeži, Matica hrvatska), od kojih je Čitaonica zasigurno odigrala najznačajniju ulogu, okupljajući „klanječku inteligenciju“ i s temeljnom funkcijom organizacije raznih zabava. Osnivanjem Hrvatskog sokola u Klanjcu početkom 20. stoljeća, funkciju Čitaonice preuzet će Čitaonica Hrvatskog sokola, a potom Čitaonica Hrvatskog sokola i Napretka.

Tablica 1. Struktura zanimanja u Klanjcu 19. stoljeća

zanimanje	1820-te	1840-te	1850-te	1860-te	1870-te	1880-te	1890-te
trgovac	Matija Shilz, Jakob Sartori		Emerik Iveković, Ludvig Kobali	Jakob Firbas, Matija Shilz, Josip Gjumlija, Emerik Iveković	Mirko Broz	Mirko Broz, Franjo Janko Broz	Dragutin Broz
zidar	Juraj Detchman, Michael Roidl, Matija Skudić		Franjo Rojdl, Josip Šoban, Josip Harmina, Ivan Augustinčić, Janko Augustinčić, Juraj Tončić, Josip Haramina	Antun Koporc, Stjepan Vajdić, Ivan Augustinčić	Josip Haramina, Josip Šoban	Adam Augustinčić	Nikola Milčić, July Augustinčić, Franjo Pogačić
bačvar	Ivan Brandorf, Josip Kaizer	Josip Krajcar			Josip Borovšak		

lončar	Petar Petrišić, Ivan Premužak		Petar Petrišić, Franjo Petrišić, Antun Petrišić, Josip Premužak	Franjo Petrišić, Petar Petrišić	Antun Petrišić		
kovač	Matija Broz, Pavle Petek		Nikola Lovrečki, Ivan Broz, Ivan Novak	Alojz Lovrečki, Ivan Novak	Ivan Lovrečki	Franjo Kolar, Skender Novak	
mesar	Stjepan Medvedec		Josip Špoljarić, Ivan Medvedec, Janko Medvedec	Franjo Ciglar, Josip Špoljarić, Ivan Medvedec	Josip Medvedec, Ljudevit Kobali, Franjo Ciglar	Ljudevit Kobali, Franjo Špoljarić, Franjo Ciglar	Stjepan Vlahović
brijač	Juraj Milčić		Juraj Milčić				
krojač	Josip Horvatin, Josip Očak		Leonard Čukac, Josip Horvatin, Viktor Šoban	Franjo Hubman	Ivan Čukac, Pavao Pogačić, Leonard Čukac, Josip Orel, Franjo Hubmann	Franjo Hubmann, Viktor Šoban, Andraš Plemenitaš, Janko Čukac	
bravar			Ivan Broz, Stjepan Šimanović		Janko Lovrečki	Janko Lovrečki, Ivan Broz	Franjo Broz
postolar		Antun Pavunc	Franjo Ivanko, Josip Milčić, Jozo Rojdl, Antun Petrišić	Josip Rojdl, Marko Glogoški, Antun Petrišić	Franjo Rojdl	Juraj Glogovski, Franjo Milčić, Ivan Ivanko, Adam Novak, Vjekoslav Krajcar, Vjekoslav Šoban, Franjo Rojdl	Stjepan Vajdić
krznar			Matija Šerbec				
tesar			Petar pl. Hržina	Josip Milčić			

kožar	Josip Novak	Janko Čukac	Ivan Čukac, Alojz Pavunc, Stjepan Milčić, Ivan Radić, Ivan Kovačić, Stjepan Novak, Antun Pogačić, Josip Borošak, Ivan Novak, Janko Broz, Maxo Milčić, Stjepan Horvatin, Josip Novak, Janko Čukac	Alojz Novak, Makso Milčić, Franjo Borošak, Stjepan Horvatin, Pavle Novak, Ivan Čukac	Josip Jambrešić, Stjepan Novak, Eduard Horvatin	Stjepan Horvatin, Stjepan Novak, Makso Milčić	Ivan Horvatin, Viktor Milčić
krčmar		Matija Geršak	Antun Šoban, Ljudevit Kobali				
klobučar			Antun Čukac, Antun Kiralj			Antun Čukac, Nikola Horvatin, Stjepan Kiralji	Konstantin Novak
pekar			Aleksandar Iveković			Tomo Starčević, Franjo Regula	Petar Jutriša
proizvođač kutija za nakit				Franjo Kolar, Josip Kirali			
stolar			Josip Pavunc, Alojz Novak, Petar pl. Hržina	Adam Šilc	Adam Šilc, Nikola Lovrečki, Franjo Splajt, Adam Šilc	Adam Šilc, Josip Kirali, Adam Šilc, Franjo Kolar	Josip Novak
kolar					Franjo Cukač		Stanko Milčić
limar (špengler)						Tomo Klobučar	
dimnjačar							Konrad Vinko Schafar
grobar					Stjepan Pogačić		
krznar			Matija Šerbec				

<i>duirnista</i>			Andrija Emperger				
pharmaceuti – apothecari	Karlo Czikart, Ferdinand Klerr				Franjo Alojz Kulot (Culot)	Culot	Culot
doktor medicine			Ludovit Streibig,	Martin Čebular	Ferdo Sluga	Ferdo Sluga	Ferdo Sluga
ranarnik/ kirurg	(1801. <i>Joannes Ott</i> ; 1807. <i>Joannes Michael Obermyer</i>) Josip Ambroz	Stjepan Truntić	Janko Klapš, Stjepan Truntić				
slikar	Karlo Horvat de Gömnet						
učitelj/ učiteljica		For- tunat Horvat, Fidelis Bördeni Janko Pavunc	Đuro Gjurašin	Terezija Snidaršić	Mirko Horvatin, Đuro Cerovski	Mirko Horvatin, Juraj (Đuro) Cerovski, Anka Bauer	Mirko Horva- tin, Vjekoslav Koščević, Anka Bauer, Dragutin Körbler
geodeta (<i>adjunkt. zemljomer- stva</i>)			Karl Iveković, An- ton Hapik				
općinski tajnik			Nikola Čukac				
voditelj oružničke postaje				Ladislav Hartmann			
općinski pandur						Nikola Pavunc	
načelnik općine					Josip Bols	Franjo Karlić	
općinski bilježnik				Stjepan Iveković, Ladislav Dominić	Stipan Javornik, Ladislav Dominić		
kotarski sudac					Vladoj Vodvarška	Albert pl Jakopović, Vaso Bo- sanac	
kralj. kot. pisar						Janko Gjurin	
opć. pisar						Nikola Kosović	

podvornik kr. kot. oblasti						Stjepan Benko	
opć. činovnik (kancelista)						Ivan Bašlin	
financ. nadglednik							Tom Radošević
opć. sudac					Josip Milčić, Janko Broz		
zamjenik op. suca						Davorin Vojković	
veterinar					Radoslav Krištof		Ivan Ribić
posjednik						Josip Iveković	Dragutin Broz, Viljem Homotarić, Dragutin Borovšak
općinski blagajnik						Milan Fajtović	Janko Tkalac
poštanski službenik			Emerik Iveković		Janko Popović	Stjepan Kolenc	
vježbenik kotarskog suda						Antun Gnidaršić	
akcesista						Stjepan Opačić	
sudski pristav						Artur Hanak	Vinko Treybal
kotarski predstojnik						Josip Kopun	Mirko Pažameta
gruntovničar						Tomo Košak	
kot. pristav					Vjekoslav Istavnović		

Tablica 2: stanovnici Klanjca u drugoj polovici 19. stoljeća prema kućnim brojevima

Kućni broj	Ime i prezime stanovnikâ (godina pojavljivanja u izvorima) – zanimanje
1	Crkva sa samostanom
2	Nikola Lovrečki i Terezija Broz(1857)/ Katarina (1858)/ Alojz Lovrečki i Judita Truntić (1861) – faber serarius/Ivan Lovrečki i Amalia Čukac (1870) – faber serarius /Nikola Lovrečki i Marija Horvatin (1872) / Janko Lovrečki i Amalija Čukac (1878) – bravarski majstor/Janko Lovrečki i Bara Pavlin (1884) - kovač (udovac)
3	Josip Rojdl i Franciska Pavunc (1860) – sutor -šostar/Josip Roidl i Marija Križnjak (1867)/ Emerik Roidl (1870)/Franjo Rojdl i Agneza Sidonija Kobali (1876)- sutor

4	Petar Petrišić i Magdalena Vahtarić (1858) - figulus/ Franjo Petrišić i Ana Homotarić – figulus (1859)/Marija (1859)/ Antun Petrišić i Ana Vlahović -sutor(1859)/ Franjo Petrišić i Ana Šimanović (1864) – figulus/ Antun Petrišić i Marija Glogovski (1873)- plebei/ Martin Petrišić i Ljubica Kobali (1893)
5	Leonard Čukac i Terezija Milčić (1855)- sartor - krojač/Ivan Čukac i Katarina Pogačić (1873) – sartor/Ivan Čukac i Julijana Vlahović (1876)-sartor
6	Josip Šorlin i Terezija Šorlin rođ. Gregel (1866)(oppidani)/Dragutin Šorlin i Franjica Šoštar (1894)
7	Barbara i Josip Kobali (1870) /Adam Kobali i Katarina Medvedec (oppidani)(1857)/ Emerik (1858)/ Ivan Medvedec i Antonija Šoban (1869) - pilear
8	Matija Šerbec i Antonia Železny (1859) - pellio
9	Franjo Ciglar i Julijana Vajdić (1859) /Franjo Ciglar i Katarina Borošak (1867)- mesar/ Franjo Hubman iz Ancendorfa u Austriji i ostavljena udova Marija Centrih udova Čizmek iz Neukirchena (1863)- sartor)
10	Katarina Pogačić (1857)/Ivan Čukac i Katarina Pogačić – oppidani (1859)/1873. sartor – inquilin/Ana Pogačić (1873)/Pavao Pogačić i Ljudmila Podlošak (1879)-krojač
11	Stjepan Pogačić i Ana Matković (1876) /Josipa Pogačić (1861) – oppidana/Ana Pogačić (1865)/Emerik Pogačić i Julijana Iveković (1875)/ Ana Radovanić (1878) /Mirko Pogačić i Nera Žnidarec (1883) – udovac/ Franjo Pogačić i Amalija Ricijaš (1894)-zidar
12	Josip Ricijaš i Žefa Pavunc (1856) / Martin Ricijaš i Josipa Novak (1859) / Stjepan Truntić (1860) - ranarnik/Josip Ricijaš i Tereza Iveković (1889)
13	Martin Vlahović i Antonia Pavunc (1859)
14	Ivan Evangelista Čukac i Marija Pavlič (1857) – cerdo/Ivan Huzanić i Franciska Makovec (1868) – vinidatianus
15	Franjo Vajdić i Katarina Kobali (1860)/Stjepan Vajdić i Katarina Ricijaš (1866)/ Ivan Vajdić i Ana (1870) /Stjepan Vajdić i Marija Drčić (1891)-postolar
16	Alojz Novak i Barbara Vajdić (1862) – cerdo/Josip Novak i Ernestina Wolf (1890)- stolar/ Konrad Vinko Schafar i Cecilija Novak (1891) - dimnjačar
17	Škola
18	Ivan Krstitelj Šimanović i Barbara Križančić (1857)/Katarina (1858)/Nikola Milčić i Antonija Polanc (1893)
19	Stjepan Ricijaš i Franciska Vlahović (1864)
20	Petar pl. Hržina i Josipa Ricijaš (1859) – faber lignarius
21	Franciska Žakman (1859)/ Alojz Ricijaš i Ana Krajcar (1863)/ Nikola Ricijaš i Magdalena Ricijaš (1869) /Kajetan Ricijaš i Tereza Dečman (1894)
22	Nikola Čukac i Eva Kobali (1856) - tajnik
23	Franjo Drčić i Barbara Krajcer (1857) – oppidani/Urša Čepin(1857)- sluškinja / Stjepan Drčić i Marija Kroflin (1886)
24	
25	Antun i Josipa Pavunc (1858)/ Franjo Milčić i Marija Čukac (1886)
26	Alojz Pavunc i Alojzija Ehegartner (1856)– coriarius – cerdo/Nikola Pavunc i Marija Šilc - pandur
27	Josip Homotarić i Barbara Čukac (1857)/Josip Kupinić i Franciska Weibl (1873)/Ivan Krištof iz Kostanjevice i Marija Einhauer iz Maribora (1872)/Viljelm Homotarić i Ljubica Tončić (1892) – posjednik/Nikola Homotarić – župnik u Desiniću u mirovini
28	Josip Milčić i Marija Geršak (1864) – faber lignarius/ Stanko Milčić i Regina Marta Čukac (1893)- kolar

29	Ivan Krstitelj Milčić i Ana Milčić (1861) /Maksimilijan Milčić i Franciska Pavunc – cerdo / Kazimir Milčić (1858)/Stjepan Milčić i Franciska Premužak (1859)-corarius – oppidani / Antun Milčić i Magdalena Ciglar (1867) /Franjo Milčić i Margeta Glogoški (1884)- postolar/ Viktor Milčić i Josipa Horvatin (1891) - kožar
30	Antun Čukac i Terezija Petrišić (1861) /Josip Čukac (1865) /Antun Drniković i Josipa Čukac (1869)
31	Antun Ricijaš i Ana Čukac (1859) – oppidani/ Barbara Čukac (1870)
32	Janko Čukac i Franca Pogačić (1857)/ Ivan Krstitelj Čukac i Franciska Pogačić – oppidani / Eva (1858)/ Laurencije Čukac i Ana Ciglar (1866)
33	Mihael i Agneza Rojdl (1858)/ Franjo Rojdl i Terezija Čukac (1858) – faber murarius/Franciska Žakman (1868) – coelebs
34	Stjepan Špoljarić i Ana Premužak/ Franjo (1858)/Josip Špoljarić i Alojzija Šimanović (1873)
35	Josip Špoljarić i Julijana Goštaj – oppidani - mesar/Stjepan (1858)/ Antun Špoljarić i Marija Augustinčić (1866)/ Franjo Špoljarić i Rosa Šoban (1881) - mesar
36	Ivan Špoljarić i Franciska Ricijaš (1871) - plebea
37	Ivan Radić i Ana Špoljarić (1856) – kožar/Ana Radić (1870) – coelebs./Ivan Radić i Marija Milčić (1873)
38	
39	Josip Milčić i Josipa Pavunc (1859)/Viktor Milčić i Anka Iveković (1886)
40	
41	Antun Šoban i Terezija Milčić – oppidani – krčmar(1856)/Antun Šoban i Magdalena Pavunc (1866)/Viktor Šoban i Amalija Milčić (1888) - krojač
42	Stjepan Šoban i Magdalena Vajdić /Josip Šoban i Kristina Pavunc – murarius/Rozalija (1858)/ Alojz Šoban i Matija Sepek (1873)
43	Stjepan Iveković i Ana Novak (1874) - oppidani
44	Josip Horvatin i Jana Pegan (1856) – krojač /Stjepan Koporc i Terezija Lovrečki (1868)- oppidani
45	Stjepan Poslek i Marija Šereg (1856)
46	Ivan Krstitelj Medvedec i Katarina Drčić – lanio/Terezija (1858/ Stjepan Medvedec i Katarina Zdešić (1859)/Josip Medvedec i Ana Pogačić (1874) - lanio
47	Antun Čukac i Zefa Homotarić (1856) – klobučar / Ivan Krstitelj Medvedec i Antonia Šoban – pileator, mesar (1857)/ Wilhem Medvedec (1858)/ Antun Čukac i Josipa Lovrečki (1869)- pileator
48	
49	Emerik Iveković i Josipa Šilc (Zefa) (1856)– mercator i posta expeditoris, štacunar/Aleksandar Iveković i Rosa Hrbud (1865)- pistar
50	Nikola Hrbud i Ana Zabukošek (1858)
51	Stjepan Medvedec i Katarina Zdešić (1862) – oppidani/Ladislav Hartman (1868) – šef žandarmerije Drniković
52	Matija Kolar i Marija Horvatin (1869)/ Karlo Kolar (1869)/Franjo Kolar i Katarina Čukac (1866) – arcularius/ Franjo Kolar (udovac) i Marija Hrušovar (1880)
53	Stjepan Horvatin i Josipa Kobali (1857) – kožar / Pavao Novak i Barbara Borošak (1861) – oppidani/ Antun Špoljarić i Marija Augustinčić (1869)
54	Antun Rubido i Barbara Milčić (1861)
55	
56	Antun Borošak i Barbara Špoljarić/Stjepan (1858)/ Josip Borošak i Josipa Hrbud (1865) – vietor/ Josip Borošak i Rozalija Kirali (1876)
57	Alojz Novak i Ana Pavunc (1856)/ Andrija Emperger i Franciska Ertnjak (1860)/ Franjo Borošak i Terezija Broz (1862) – corarius/Josip Orel i Elizabeta Stumberšek (1869)- inquilin/ Dragutin Borošak i Gabrijela Ricijaš (1894) - posjednik

58	Janko Koporc i Terezija Lovrečki (1856) /Antun Koporc i Terezija Čukac (1866)/Josip Jambrešić i Josipa Koporc (1874) –cerdo/Antun Rubido i Barbara Milčić (1876)
59	Juraj Viziak i Agneza Ilić – datianus/ Antun Viziak (1858)/Pavle Novak i Barbara Borošak (1856)/Veronika (1859)/ Stjepan Horvatin i Barbara Borošak (1861) – oppidani/Stjepan Horvatin i Josipa Kobali (1865)- coriarius/ Juraj Špoljarić i Josipa Pavunc (1883) – udovac/ Ivan Horvatin i Roza Novak (1890)-kožar
60 (kuća Elize Erdödy)	Andrija Emperger i Franciska Ertnjak – duirnista (1859)/Josipa (1859)/ Martin Čebular i Marija Frana (1862) – doktor/ Pavle i Terezija Homotarić (1870)/ Franjo Alojz Kulot i Marija Murnik (1872) – farmaceut)/Vjekoslav Osojnik i Ana Domitrović (1894). Godine 1909. kuću kupuje Avelin Stahuljak
61	Rozalija Premužak (1859);
62	Ivan Medvedec i Antonia Šoban (1861) – pileator/ Stjepan Šoban (1865) /1868 Ivana Kovačić
63	Ivan Nepomuk Kovačić i Helena Toplišek (1856) – coriarius /Jakob Firbas i Marija Lukesić (1863), mercator-dominis/ Stjepan Homotarić i Marija Homotarić (1874)
64	Ivan Čukac i Katarina Borošak (1859) /Josip Čukac i Marija Iveković (1865) – faber serarius
65	Josip i Ana Ricijaš (1858)- plebea/ Emerik Ricijaš i Franciska Čukac (1865)/Stjepan Ricijaš i Franjica Augustinčić (1878)
66	Josip Homotarić i Barbar Čukac (1862)-oppidani / Josip Homotarić i Barbara Broz (1872) / Franjo Homotarić i Antonija Hrbud (1875)
67	Josip Očak i Barbara Očak (1858) /Katarina Obreš (1870)/ Franjo Stanković i Franciska Ciglar (1872) /Josip Vučak i Ana Ciglar (1873)/ Dragutin Vučak i Marija Čukac (1890)- u službi kod općine
68	Josip Harmina i Terezija Knjur(1857) – murarius/ Aleks (1858)/ Juraj Haramina i Terezija Glogoški (1874)
69	Marko Glogoški i Ana Premužak (1862)- sutor/ Juraj Glogoški i Rozalija Glogoški (1883)
70	Matija Šilc i Josipa Čukac (1863) – mercator / Adam Šilc i Antonia Kirali (1865) – arcularius
71	Stjepan Vlahović i Magdalena Čukac (1859)/ Franjo Vlahović i Ana Tončić (1861) – lanio/ Karlo Vlahović i ? Šoban (1876)/Stjepan Vlahović i Antonia Besednik (1890)-mesar
72	Ivan Krstitelj Broz (Janko) i Ana Homotarić (1857) – faber – oppidani (on cerdo)- kožar/ Ivan Krstitelj Medvedec (1860) / Mirko Broz i Marija Kresz (1882)-dučanžar/ Janko Franjo Broz i Sofija Quinz iz Bjelovara, (1884) – oboje trgovci/ Dragutin Broz i Jana Tereza Kresz (1891) – posjednik (roditelji: Janko Broz i Ana Homotarić; Josip Kresz i Ana Sueunig)
73	Ivan Krstitelj Vlahović i Katarina Medvedec (1859) /Janko Vlahović i Anka Kobali (1888)
74	Matija Županc i Marija Gemušek (1860)-vinidacianus
75 Ljekarna "Sveti Florian" (domus Erdödyana)	Franjo Kulot (Culot) i Marija Murnik (1869) - farmaceut
76	Ivan Krstitelj Augustinčić i Ana Haramina (1858) – oppidani + 1861. sin Alojz; 21.11.1862. sin Adam; 1867 sin Julius (otac murator - zidar)/ Adam Augustinčić i Kata Kralj (1887)-zidar/ Julius Augustinčić i Vjekoslava Šoban (1893) – zidar
77	Nikola Čukac i Eva Kobali – secretarius comunitatis (1857)/Ljudmila (1858)/Antun Vlahović i Marija Cvelber (1867)/ Franjo Borošak i Terezija Broz (1878)
78	Marija Premužak (1857)/ Skolastika (1858)/ Stjepan Koporc i Terezija Lovrečki (1859) – oppidani/ Terezija Premužak (1864)/Vincent Pavlin i Rozalija Horvatin (1871) – plebei / od 1908. obitelj Čizmek
79	Antun i Josipa Sever (1860) / Josip Čukac i Agata Kumina (1866)/ Eduard Horvatin i Stanislava Sever (1868) – oppidani/ Tomo Starčević i Marija Tratnik (1880) – pekar/ Eduard Horvatin i Slavica Sever (1886)
80	

81	Stjepan Kirali i Terezija Božinski (1858)/ Josip Kirali i Barbara Podlessek (1865) – arcularius
82	Antun Kirali i Agneza (1858)/ Stjepan Kiralji i Katarina Regvat (1870) – pileator/ Adam Šilc i Antonija Kiralji (1878) – stolar
83	Josip Kirali i Marija Media (1861) /Ivan Ivanjko i Franjica Vajdić (1885) – postolar
84	Franjo Ivanko i Katarina Vlahović – sutor (1859)/Adam Šilc i Antonija Kiralj (1869)
85	Josip Novak i Josipa Borošak (1859)/Franjo Novak i Ana Iveković (1872) / Franjo Hubman i Marija Centrich (1975) – sartor/ Adam Novak i Marija Arh (1886) – postolar/Konstantin Novak i Marija Špoljarić (1891) – klobučar
86	Aleksandar Iveković i Roza Hrbud (1864)
87	Stjepan Novak i Amalia Šilc (1859)- cerdo/ Stjepan Novak i Josipa Horvatin (1880) – kožar
88	Ivan Nepomuk Novak i Julijana Jančić (1857) – faber ferrarius/Skender Novak i Tereza pl. Pisačić iz Oratja, vlastelinka: otac Franjo Pisačić i Aurora Truntić
89	Ivan Broz i Kristina Iveković – faber serarius (špolar) (1858)/ Ernest Broz (1858)/ Franjo Broz i Roza Hrbud (1894)
90	Ljudevit Kobali i Ana Martinko (1878) – mesar /Ljudevit Kobali i Ana Tončić (1881) – mesar
91	Josip Ricijaš i Josipa Pavunc/Barbara (1858)/ Antun Čukac i Josipa Lovrečki (1871) /Antun Čukac i Marija Čukac (1878)/ Antun Čukac (udovac) i Tereza Oršić (1882) – klobučar
92	Antun Špoljarić i Marija Augustinčić (1871) – plebei/ Antun Čukac i Josipa Lovrečki (1878)
93	Alojz Lovrečki i Judita Truntić (1868) – faber serarius/Alojz Lovrečki i Helena Kolman (1873)
94	
95	Juraj Špoljarić i Franciska Ricijaš (1877)
96	
97	Pavle Novak i Barbara Borošak (1871)
98	
99	
100	Aleksandar Iveković (1886.)
bb	Antun Novosel i Franciska Sinković (1869) – šef lokalne žandarmerije

SUMMARY

Klanjec – Life in the 19th Century

Klanjec, a town built on the southern slope of Cesargradska Gora, near the road that led to Cesargrad, functioned for centuries, along with its fair, as a suburb of Cesargrad Castle. The most significant event affecting the development of the market town was the construction of a church with a monastery in the first half of the 17th century. At that time, it was situated in the southern part of the settlement, on a plateau where there was a local cemetery dominated by St. Leonard. The town had been developing more quickly since the middle of the 19th century, when Klanjec became the administrative center of the region. This was consequently reflected in the architectural development of the place, its traffic connections and the professional structure of the population.

With more subtle craftsmanship, there came the need for a new, civic way of life. In the 17th century, the Erdödy noble family defined the look of the square with two estates, one of which was intended for usage by the city guard and as a warehouse, and the second as a home for the noblemen. In the 19th century, the market town was at the south of the monastery plateau, where the business premises of the Broz family stood out. A better connection was created from Klanjec towards the west (the road through the Zelenjak canyon which leads to Brezje) and towards the east and southeast (the so-called Rubido Road), the latter of which connects the town with the nobility-owned Sečenjgrad and Malo Trgovišće. The changing structure of the population (that is, the appearance of the bourgeoisie and richer craftsmen) at the end of the century resulted in the emergence of civic associations, whose change during the preceding 20 years and more could be attributed to the need to articulate the ideas of a new civilized social stratum.

The abolition of feudalism and the democratization of society manifested through free multiparty elections without the special status of noble constituencies. Another consequence were very active political campaigns, often at the brink of (or crossing into) criminal activities. Starting from the first census, the number of residents ranged from 500 to 650 and Klanjec never developed into a large settlement due to a number of factors: adverse acropolis accommodation, insufficient traffic connections, unfavorable management decisions that were reflected in economic, demographic and social consequences, etc. Social life in Klanjec was centered on several associations (the Red Cross, the Volunteer Fire Brigade, the Society for the Support of School Youth, the Matica Hrvatska). Among those institutions, the Reading Room certainly played the most important role, bringing together the “Klanjec Intelligentsia,” with the basic function of organizing various parties. After the founding of the Croatian Falcon in Klanjec at the beginning of the 20th century, the function of the previous reading room was taken over by the Reading Room of the Croatian Falcon, followed by the Reading Room of the Croatian Falcon and Prosperity.

Keywords: Klanjec, 19th century, local history